

MARTIN LUTHER

Lilla katekesen

ÖVERSÄTTNING, INLEDNING
OCH KOMMENTARER AV

Carl Axel Aurelius

OCH

Margareta Brandby-Cöster

MARTIN LUTHER

Lilla katekesen

ÖVERSÄTTNING, INLEDNING

OCH KOMMENTARER AV

Carl Axel Aurelius

OCH

Margareta Brandby-Cöster

© Carl Axel Aurelius, Margareta Brandby-Cöster och
Trossamfundet Svenska kyrkan 2011

BILDER Adi Holzer

GRAFISK FORM Tomas Pettersson/www.budskapet.se

TRYCK Billes tryckeri, Mölndal 2011

ISBN 978-91-978433-8-6

Innehåll

Förord	7
Inledning – Martin Luthers lilla katekes	9
Lilla katekesen	21
Sökvägar och ledtrådar	53
Lästips	81

Förord

I ett *Öppet brev om översättning* förklarar och försvarar Martin Luther sin översättning av Nya testamentet. Han säger bland annat:

Själv vet jag mycket väl vad det krävs av konst, flit, förnuft och förstånd för att vara en god översättare. Det heter ju: Den som bygger sitt hus nära vägen har många mästare.

Att översätta *Lilla katekesen* är en beskedligare uppgift, men även i detta sammanhang finns det säkert mästare med synpunkter på hur arbetet borde göras. Vi vill därför från första början framhålla att vårt mål enbart har varit att skapa en tillförlitlig översättning av Luthers text. Vi har inte valt ord och uttryck i syfte att göra texten mer anpassad till nutida värderingar i samhälle och kyrka. Vi har utgått från Luthers tyska utgåva från 1529.

Martin Luthers katekeser, liksom allt annat av hans hand, stammar från en förmodern tid. Men det är kanske just därför de kan vara oss till hjälp och bidra till en fördjupad förståelse av evangelium. Vi lever ju i en senmodern tid, där modernitetens dominerande tankemönster inte längre är vare sig självklara eller meningsfulla för oss. Då kan det vara fruktbart, att ur vår egen traditions verk-

tygslåda plocka fram Martin Luthers *Lilla katekesen*. I en inledning sätts skriften in i ett historiskt sammanhang och som avslutning har tillfogats »sökvägar och ledtrådar«. De ger ytterligare perspektiv på katekesens form och innehåll och kan fungera som underlag för samtal. Vi har utfört vårt arbete för Teologiska kommitténs räkning på uppdrag av Kyrkostyrelsen.

I fastetiden 2011

Carl Axel Aurelius
Biskop i Göteborgs stift,
TD

Margareta Brandby-Cöster
Komminister i Karlstads stift,
TD, FL

Martin Luthers lilla katekes

Inledning

CARL AXEL AURELIUS

I *Lilla katekesen* sammanfattar Martin Luther den kristna tron i ett antal huvudstycken. Han knyter medvetet an till en form för undervisning som går tillbaka till kyrkans äldsta tid och som syftade till att skapa medvetna kristna och myndiga församlingar. I sin *Tyska Mässa* från år 1526 säger Luther:

Jag vet ingen enklare eller bättre uppläggningsform av en sådan underrättelse eller undervisning än den som gjordes i kristenhetens barndom och som förblivit fram till idag, nämligen (att man tar sin utgångspunkt) i dessa tre stycken: Tio Guds bud, Den apostoliska trosbekännelsen och Vår Fader. I dessa tre stycken står kort och gott nära nog allt som en kristen behöver veta.

Förbindelsen med den äldsta kyrkan och dessa huvudstyckens inbördes sammanhang blir tydligt, om vi kort återger några väsentliga drag i församlingens liv på den tiden.

DOPET I FORNKYRKAN

»Katekes« är ett grekiskt ord som har med muntlig undervisning att göra. I kyrkliga sammanhang kom det

redan från början att syfta på kyrkans dopundervisning. De som genom dopet skulle tas upp i församlingens gemenskap kallades »katekumener«. De försågs med faddrar, som skulle hjälpa dem till ett liv i samklang med den kristna församlingens liv, och de mottog undervisning om kyrkans tro, bekännelse och lära. Genom dopet togs man upp i den kristna församlingens gemenskap.

Dopet ägde i regel rum på påskdagens morgon. Kyrkofadern Tertullianus förklarar varför: »Påskan erbjuder den mest värdiga dagen för dop, ty då hade vår Herres lidande fullgjorts, och in i detta döps vi ...«. Mitt dop är min påsk, det vill säga den händelse som flätar samman min historia med Jesus Kristi historia, med hans död och uppståndelse. Kyrkofadern nämner även pingstdagen som en särskilt lämplig dopdag, men tillägger att det egentligen går bra att döpa vilken dag som helst.

Dopet gick i huvudsak till på följande sätt. När förberedelse tiden gick mot sitt slut intensifierades undervisningen, fastan och bönerna. I gryningen på påskdagens morgon fördes dopkandidaterna, män, kvinnor och barn, in i dopkapellet. De tog av sig sina kläder och kvinnorna löste upp håret. Därefter följde avsvärjelsen, det vill säga ett uttalat avståndstagande från ondskan och alla destruktiva krafter i tillvaron. Om barnen var mycket små, talade föräldrarna på deras vägnar. Man tog emot smörjelsen med helig olja och steg ner i dopvattnet. Trosbekännelsen ljöd i form av frågor och svar: Tror du på Gud Fader allsmäktig? – Credo (Jag tror) ... Var och en stämde alltså in i kyrkans tro och döptes i Faderns och Sonens och den helige Andens namn.

De som mottagit dopet kläddes i den vita dopdräkten (alba), som de bar fram till nästkommande söndag

efter påsk (vilken följaktligen kom att kallas de avlagda albornas söndag). De föll på knä och biskopen lade handen på deras huvuden och bad för dem. Kanske var det först då som man fick lära sig Herrens bön. Biskopen strök tacksägelsens olja på deras pannor och tecknade ett kors. Efter fridskyssen vidtog så nattvarden. De nydöpta gick till nattvard för första gången. Innan man var döpt, deltog man nämligen enbart i högmässans första, undervisande del. Efter dopet delade man även bordsgemenskapen. Vid just detta tillfälle kunde bordet dukas inte bara med bröd, vin och vatten utan även med mjölk och honung. Detta skedde för att understryka att kyrkan liksom Israel under uttåget ur Egypten är ett vandringsfolk på väg mot den framtid Gud har berett, »ett land som flödar av mjölk och honung« (5 MOS 6:3). Det som har hänt och som nu aktualiserats på dem som döpts är början på framtiden.

KATEKESENS HUVUDSTYCKEN

Lilla katekesen har fem huvudstycken. Utöver de tre som omnämns i *Tyska Mässan* – tio Guds bud, den apostoliska trosbekännelsen och Herrens bön – ingår även dopets och nattvarden sakrament. Alla dessa fem huvudstycken skymtar mer eller mindre tydligt i den korta tillbakablicken på dopet och dopundervisningen i fornkyrkan. Det första huvudstycket, tio Guds bud, var naturligtvis väsentligt som vägledning för ett rätt kristet liv. Det andra huvudstycket, den apostoliska trosbekännelsen, återgår på den dopbekännelse som användes i den kristna församlingen i Rom redan under de första århundradena. Att bekännelsen har sitt ursprung i dopet förklarar dess

särskilda form, till exempel att ondskan nämns bara indirekt. Avsvärjelsen av ondskan (abrenuntiationen) är ju det moment som omedelbart föregår bekännelsen. Även den starka koncentrationen på Jesu lidande, hans död och uppståndelse i den andra trosartikeln får sin förklaring. Det är just detta skeende som den som döps får del av. Det tredje huvudstycket, Herrens bön, var i Martin Luthers ögon sammanfattningen av all uppriktig bön. Så kunde till exempel alla Psaltarens psalmer återföras på de enskilda leden i Herrens bön. Till det fjärde huvudstycket, dopets sakrament, kom Luther senare att knyta även bikten. Den utgör inget eget huvudstycke, vilket inte skall tolkas som ett tecken på ringaktning. Snarare ville Martin Luther därmed markera, att bikten hjälper en människa att leva i och återvända till sitt dop. Det femte huvudstycket, nattvardens sakrament, är de döptas måltid. Den föregriper den stora nattvarden i himlen och den förenar oss med Kristus och med alla trogna i alla tider och överallt. Tillbakablickens på fornkyrkan visade på sammanhanget mellan huvudstyckena. Alla går att återföra på påsken och dopet, den stora högtiden i den kristna församlingen och den avgörande händelsen i en människas liv.

VISITATIONEN I KURSACHSEN

Upprinnelsen till *Lilla katekesen* var den visitation som ägde rum i Kursachsen med början år 1527. Philipp Melanchthon författade en skrift om hur visitationen skulle gå till. Martin Luther skrev förordet, där han lyfter fram sankt Paulus som föredöme i att utöva tillsyn, just för att han »skrev brev, skickade sina medarbetare och

understundom reste ut själv«. Då som nu var det djupaste syftet med visitationen det som sägs i Hebreerbrevet 12: »Vaka över att ingen kommer bort från Guds nåd och att ingen bitter rot skjuter skott och blir ett fördärv som angriper många« (v 15).

Resultatet av visitationen i Kursachsen var nedslående. Reformatörerna möttes av en djup andlig nöd och en stor okunskap om den kristna tron även bland prästerskapet. Därför skriver Luther katekes. År 1529 utkommer både *Stora katekesen* och *Lilla katekesen*. Visitationen gav upphov också till inrättandet av tyska skolor för både pojkar och flickor. Redan i skriften *Till den kristliga adeln av tysk nation om det kristliga ståndets förbättring* från år 1520 hade Luther talat om behovet av pojk- och flickskolor i varje stad: »Vore det inte rätt och billigt, att varje kristen människa vid nio eller tio års ålder kände till hela det heliga evangeliet, varpå hans eller hennes namn och liv grundar sig?« I en annan skrift från år 1524, *Till råds herrarna i alla tyska städer*, argumenterar Luther utförligt för uppbyggandet av ett allmänt skolväsende. Det sker bland annat genom att han ställer kostnaderna för ett sådant i kontrast till försvarsutgifterna med motiveringen att ett välutbildat borgerskap helt enkelt utgör en stads bästa försvar! Tyska skolor inrättades nu med undervisning som var öppen för både flickor och pojkar. Katekesen hade sin givna plats i detta utbildningsprogram. Den skulle också befördra andaktslivet, liksom det goda samhällslivet. Därför fogades bordsbön, morgon- och aftonbön och psaltarsalmer till katekesens huvudstycken, liksom hustavlan med dess anvisningar för livet i hemmen och byn.

Precis som i fornkyrkan syftade katekesen alltså till att föra människor in i den gudstjänstfirande församlingens tro och liv. Relationen till gudstjänsten är emellertid inte så lätt att se, när man öppnar senare tiders katekesutvecklingar. Det dröjde nämligen inte länge förrän man menade sig behöva förklara Luthers förklaringar. På 1700-talet hade Luthers enkla och kortfattade katekes utökats till omfattande skrifter med ibland över 750 frågor och svar. Så förhåller det sig till exempel med den katekesförklaring som skrevs av Erik Pontoppidan, hovpräst i Köpenhamn och sedan biskop i Bergen. Boken bär titeln *Sandhed til Guds frygtighed* och var vida spridd i de nordiska länderna. Denna och liknande skrifter riskerade att skymma själva ansatsen och sammanhanget i Luthers katekes. Där var ju huvudstyckena hämtade från gudstjänstens sammanhang och ansatsen klart själavårdande. Nu kom kristen tro att i stället framstå som en gigantisk, teoretisk kunskapsmassa med detaljerade svar på allsköns frågor. Det blev med ens mycket svårt att se skogen för alla träd.

KATEKESENS INRE SAMMANHANG

Att huvudstyckena hör hemma i gudstjänsten tycks motsägas av att katekesen ju faktiskt börjar med tio Guds bud. Luther tänkte sig emellertid att budorden skulle användas före gudstjänsten som biktspegel, alltså som ett hjälpmedel i den självrannsakan som föregick syndabekännelsen och förlåtelsen. Till skillnad från exempelvis Olavus Petris högmässa, saknar Luthers *Tyska mässan* därför allmänt skriftermål.

Budordens funktion som biktspegel stämmer dessutom väl överens med den logik som Luther angett för katekesens disposition i skriften *En kort framställning* från år 1520. Där säger han att en människa först måste komma till insikt om sitt sjukdomstillstånd. Så sker genom undervisningen i buden. Därefter skall hon undervisas om den medicin som finns att tillgå, vilket uppnås när hon lär känna den kristna tron. Slutligen skall hon lära sig var och hur denna medicin blir tillgänglig för henne. Detta sker genom bönen och sakramenten.

Luthers förklaring till det första budet visar att han kan teckna sambandet mellan huvudstyckena också på delvis andra sätt. Det första budet innefattar alla de andra buden. Därför upprepas det första budets förklaring som inledning i förklaringen till vart och ett av de andra buden: »Vi skall frukta och älska Gud, så att ... « Det som krävs i detta första bud är i själva verket just det som det handlar om i det andra huvudstycket, nämligen trons förtröstan. I *Stora katekesen* säger Luther därför att hjärtats tro »alltså icke är något annat än ett svar och en bekännelse från de kristnas sida med hänsyn till första budet«. Det svar som tron utgör måste emellertid väckas, uppehållas och förökas genom Andens verk. Om detta ber vi i Herrens bön, där det inledande, tillitsfulla anropet »Vår Fader« svarar mot det som första budet kräver av oss och som vi äger i tron.

I HUSTAVLANS VÄRLD

I den faktiska undervisningen började man inte från början i katekesen, det vill säga med budorden. Man började i stället med bönerna. Pedagogiken svarade allt-

så inte mot logiken i dispositionen av katekesen. Detta har prästen och professorn Egil Johansson tydligt visat i sina katekesstudier. Som ett belysande exempel hänvisar han till husförhörlängden för Oxbergs församling på 1600-talet. I ett hus bodde tre generationer tillsammans, Smeds Lars Larsson och hans hustru Eelin Jonsdotter, sonen Anders Larsson och sonhustrun Karin Andersdotter, samt flera barn. Den yngsta familjemedlemmen var Karin. Hon blev bara fem år gammal. Men av prästens anteckningar framgår att hon under dessa få år redan hade hunnit lära sig att stämma in i orden i bordsbönen (*consecratio mensae*) och Herrens bön (*oratio Domini*). Tanken var att man först skulle lyfta fram sådant som barnen kände igen. Därför började man med bönerna, eftersom de regelbundet lästes i både hemmet och kyrkan. Efterhand skulle de förstå dem och göra dem till sina egna.

Om vi ser på tidiga utgåvor av katekesen, blir också ett annat väsentligt drag i pedagogiken tydligt. Där finner vi ett tjugotal bilder, som illustrerar huvudstyckenas text. Dessa bilder försvann i senare utgåvor. De hade uppenbarligen en alldeles bestämd funktion. Om vi tar det sjätte budet som exempel, så illustreras bibeltexten och Luthers förklaring till denna med en bild av en kung med en harpa på en balkong. Nedanför sitter en ung kvinna som badar benen i vattnet. Bilden skulle locka barnet att fråga: »Vem är han?«, »Vem är hon?« Det skulle ge föräldrarna anledning att berätta om historien om David, Batseba och Uria ända fram till dess att profeten Natan dyker upp och fäller domsorden: »Du är den mannen« (2 SAM 11-12). I regel tänker vi väl att ordningen enbart var den omvända, det vill säga att det

bara var den vuxne som ställde frågor, vilka barnet hade att besvara. Men så var inte fallet. Här var det snarare tänkt som i det judiska påskfirandet, där barnets fråga ger husfadern anledning att berätta hela historien om uttåget ur Egypten. Katekesen inbjöd till narrativ teologi skulle man kanske säga idag. I samma syfte, att underlätta och fördjupa förståelsen, har vi infogat några bilder också i denna utgåva av katekesen. De är målade av den dansk-österrikiske konstnären Adi Holzer.

Att det lönade sig att engagera flera sinnen i inlärningsprocessen, visste man redan på den tiden. Luther talar om vikten av att man tog hjälp av psalmer och sånger, som rimmade med katekesstoffet, för att sjunga in Guds ord. Denna insikt försvann lyckligtvis inte, trots katekestvång och katekesplugg. När Andreas Olavi Rhyzelius var domprost i Linköping på 1700-talet gav han ut en *Katekes-hand*, där katekesens huvudstycken fördelades på handens fem fingrar. Handen var ju, som Rhyzelius uttrycker det, skapad så att den skulle rymma katekesens hela innehåll. Tummens två leder svarar mot lagens båda tavlor. På pekfingrets tre leder fördelar sig trosbekännelsens tre artiklar. Långfingrets leder rymmer Herrens bön, som ju består av en inledning, sju böner och en avslutning. Ringfingret och »örefingret« ger oss anledning att tänka på sakramenten, i tur och ordning på deras instiftelse, tecken och verkan. Rhyzelius presenterar så slutligen en version av katekesen på rim, möjlig att sjunga på en känd psalmmelodi.

Det svenska prästerskapet drev katekisationen med stort nit, särskilt på sexton- och sjuttonhundredatalen. Anteckningarna från husförhören vittnar om en verklig folkundervisning. Katekesen gav evangeliet åt folket.

Men det var inte bara det bibliska budskapet som spreds i breda kretsar utan även läs- och skrivkunnigheten. Förmågan att läsa och skriva var på 1700-talet vida mycket högre i Sverige än vad den var i till exempel Frankrike. Protokollen från sockenstämmorna visar att människor kunde argumentera för sin sak både i tal och i skrift. Kyrkligt sett var en sådan medvetenhet och myndighet en förutsättning för förverkligandet av Luthers bibliskt begrundade tanke på de troendes allmänna prästadöme (1 PETR 2:9f). Den folkbildning som katekesen resulterade i kom även att bidra till framväxten av olika rörelser i folket, när samhället omdanades och de gamla gemenskaperna i byar och hus löstes upp genom skiftesreformerna.

KATEKESENS KARAKTÄR

Med *Lilla katekesen* lyckades Martin Luther åstadkomma en skrift som i all sin enkelhet ändå sammanfattar det centrala i kristen tro. Det sakliga innehållet i rättfärdiggörelsen av nåd allena genom tron återges klart och tydligt, även om just de orden inte brukas. Gudsbilden påminner om den bild som Luther tecknat året innan i skriften *Om Kristi nattvard. En bekännelse* (1528). Där beskrivs Guds väsen och vilja i termer av utgivande kärlek, utmärkande för var och en av gudomspersonerna:

Fadern ger sig själv till oss med himmel och jord och allt skapat för att det skall vara oss till gagn och nytta. Men denna gåva har blivit fördunklad och obrukbar genom Adams fall. Därför gav också Sonen sig själv åt oss, skänkte oss hela sin gärning, sitt lidande, sin visdom och sin rät-

tfärdighet. Han försonade oss med Fadern, för att vi skulle bli levande och rättfärdiga igen och få kännedom om och del i Fadern och hans gåvor. Men eftersom denna nåd inte skulle ha varit till gagn för någon, om den hade förblivit hemlig, dold och otillgänglig för oss, kommer också den helige Ande och ger sig helt och fullt åt oss. Anden lär oss att förstå vilken välgärning Kristus har gjort för oss. Anden hjälper oss att ta emot och hålla fast denna välgärning, att bruka den till nytta och dela ut den, att föröka och främja den. Anden gör detta både i det inre och i det yttre: i det inre genom tron och andra andliga gåvor, i det yttre däremot genom evangeliet, dopet och altarets sakrament. Detta är de tre medel eller sätt som Anden använder för att komma till oss, öva Kristi lidande i oss och göra saligheten verksam.

Katekesen är evangelisk. Den är också ekumenisk enligt ärkebiskop Nathan Söderblom, som hänvisar till att det helt saknas polemiska utfall. Ärkebiskopen lyfter dessutom fram något som Martin Luthers hustru, Katharina von Bora, skall ha sagt, när hon läste katekesen för första gången. Hon lär ha utbrustit: »I den här boken är ju allting sagt om mig.« I allt detta ligger nog hemligheten med katekesens förblivande värde, att den på en och samma gång är enkel och evangelisk, ekumenisk och existentiell.

Martin Luther

Lilla katekesen

ÖVERSATT AV

Carl Axel Aurelius och Margareta Brandby-Cöster

I kvällningen

Första huvudstycket

Tio Guds bud

FÖRSTA BUDET

Du skall inte ha andra gudar vid sidan av mig.

Vad betyder det?

Vi skall frukta, älska och lita på Gud över allt annat.

ANDRA BUDET

Du skall inte missbruka Herrens, din Guds namn, ty Herren kommer inte att lämna den ostraffad som missbrukar hans namn.

Vad betyder det?

Vi skall frukta och älska Gud, så att vi inte i Guds namn förbannar och svär, sprider vidskepelse, ljuger eller bedrar, utan i all nöd anropar, tillber, tackar och lovprisar Guds namn.

TREDJE BUDET

Tänk på att hålla sabbatsdagen helig.

Vad betyder det?

Vi skall frukta och älska Gud, så att vi inte föraktar predikan och Guds ord, utan håller det heligt, gärna lyssnar till det och lär av det.

FJÄRDE BUDET

Visa aktning för din far och din mor, så att du får leva länge i det land som Herren, din Gud, ger dig.

Vad betyder det?

Vi skall frukta och älska Gud, så att vi inte föraktar eller förargar våra föräldrar och dem som har ett ansvar för oss, utan visar dem aktning, tjänar dem, lyder, älskar och sätter värde på dem.

FEMTE BUDET

Du skall inte dräpa.

Vad betyder det?

Vi skall frukta och älska Gud, så att vi inte skadar vår nästa och vållar henne lidande, utan hjälper och bistår henne i alla livets behov.

SJÄTTE BUDET

Du skall inte begå äktenskapsbrott.

Vad betyder det?

Vi skall frukta och älska Gud, så att vi lever anständigt och redbart i ord och gärningar och så att makar älskar och respekterar varandra.

SJUNDE BUDET

Du skall inte stjäla.

Vad betyder det?

Vi skall frukta och älska Gud, så att vi inte tar ifrån vår nästa hennes pengar eller egendom eller tillskansar oss detta genom bedrägeri eller svek, utan hjälper henne att förbättra och beskydda sin egendom och inkomst.

ÅTTONDE BUDET

Du skall inte vittna falskt mot din nästa.

Vad betyder det?

Vi skall frukta och älska Gud, så att vi inte bedrar, förråder, baktalar eller sprider rykten om vår nästa, utan har överseende med henne, talar väl om henne och tyder allt till det bästa.

NIONDE BUDET

Du skall inte ha begär till din nästas hus.

Vad betyder det?

Vi skall frukta och älska Gud, så att vi inte med list försöker komma åt vår nästas arv eller hus och under sken av att göra det rätta tillskansar oss det, utan hjälper henne att behålla det som är hennes.

TIONDE BUDET

Du skall inte ha begär till din nästas hustru, slav eller slavinna, oxe eller åsna, eller något annat som tillhör din nästa.

Vad betyder det?

Vi skall frukta och älska Gud, så att vi inte lockar eller tvingar av vår nästa hennes maka, make, anställda eller boskap eller gör dem avogt inställda, utan ser till att de stannar kvar och gör sin plikt.

VAD SÄGER NU GUD OM ALLA DESSA BUD?

Gud säger:

»Ty jag är Herren, din Gud, en Gud som brinner av iver och som låter straffet för fädernas skuld drabba barnen intill tredje och fjärde led när man hatar mig men visar godhet mot tusenden när man älskar mig och håller mina bud.« (5 MOS 5:9-10)

Vad betyder det?

Gud hotar att straffa alla som överträder dessa bud. Därför skall vi frukta hans vrede och inte handla mot dem. Gud lovar dock nåd och allt gott åt alla som håller sådana bud. Därför skall vi alltid älska honom, lita på honom och gärna handla efter hans bud.

Korset

Andra huvudstycket

Trons artiklar

FÖRSTA ARTIKELN

Jag tror på Gud Fader allsmäktig,
himmelens och jordens skapare.

Vad betyder det?

Jag tror, att Gud har skapat mig och alla varelser, har gett mig kropp och själ, ögon, öron och alla lemmar, förnuft och alla sinnen och att han ännu håller det vid liv; att han ger mig kläder och skor, mat och dryck, hus och hem, maka och barn, åker, boskap och alla ägodelar; att han var dag försörjer mig rikligt med allt vad jag behöver för livets uppehälle och att han skyddar mig för allt farligt och bevarar mig för allt ont.

Allt detta gör Gud av sin faderliga godhet och barmhärtighet, utan att jag förtjänar det eller är värd det. Därför bör jag tacka och lova, tjäna och lyda Gud. Det är visst och sant.

ANDRA ARTIKELN

Jag tror på Jesus Kristus, Guds enfödde Son, vår Herre,
vilken är avlad av den helige Ande,
född av jungfrun Maria,
pinad under Pontius Pilatus,
korsfäst, död och begravnen, nederstigen till dödsriket,
på tredje dagen uppstånden igen ifrån de döda,
uppstigen till himmelen,
sittande på allsmäktig Gud Faders högra sida,
därifrån igenkommande till att döma levande och döda.

Vad betyder det?

Jag tror, att Jesus Kristus – sann Gud, född av Fadern i evighet och samtidigt sann människa, född av jungfrun Maria – är min Herre, som har befriat, förvärvat och vunnit mig, förlorade och fördömda människa, från alla synder, från döden och från djävulens våld. Detta har han inte gjort med guld eller silver, utan med sitt heliga och dyra blod och med sitt oskyldiga lidande och sin död, för att jag skall vara hans egen, leva med honom i hans rike och tjäna honom i evig rättfärdighet, oskuld och salighet, så som han är uppstånden från döden, lever och regerar i evighet. Det är visst och sant.

TREDJE ARTIKELN

Jag tror ock på den helige Ande, en helig, allmänlig kyrka, de heligas samfund, syndernas förlåtelse, de dödas uppståndelse och ett evigt liv.

Vad betyder det?

Jag tror, att jag inte av eget förnuft eller egen kraft kan tro på Jesus Kristus, min Herre, eller komma till honom, utan den heliga Anden har kallat mig genom evangelium, upplyst mig med sina gåvor, samt helgat och behållit mig i en rätt tro. Anden kallar, församlar, upplyser, helgar, behåller och bevarar hela kristenheten på jorden hos Jesus Kristus i en rätt tro, och ger mig och alla trogna i denna kristenhet riklig förlåtelse var dag för alla synder. På den yttersta dagen skall Anden uppväcka mig och alla döda och ge mig och alla trogna i Kristus ett evigt liv. Det är visst och sant.

Noa efter floden

Tredje huvudstycket

Herrens bön

Vår Fader, du som är i himlen.

Vad betyder det?

Gud vill uppmuntra oss att tro att han verkligen är vår far och vi hans barn, för att vi tryggt och med full tillförsikt skall be till honom, så som älskade barn ber till sin älskade far.

FÖRSTA BÖNEN

Låt ditt namn bli helgat.

Vad betyder det?

Guds namn är visserligen heligt i sig självt, men vi ber i denna bön att det skall bli heligt också hos oss.

Hur går det till?

Det sker när Guds ord lärs ut rent och klart och vi också lever heligt efter det som Guds barn. Hjälp oss med detta, käre Far i himlen! Den som däremot lär och lever annorlunda än Guds ord lär, vanhelgar Guds namn ibland oss. Bevara oss för detta, himmelske Far!

ANDRA BÖNEN

Låt ditt rike komma.

Vad betyder det?

Guds rike kommer väl av sig självt, utan vår bön, men vi ber i denna bön att det skall komma också till oss.

Hur går det till?

Det sker när den himmelske Fadern ger oss sin heliga Ande, så att vi genom hans nåd tror på hans heliga ord och lever med honom, här i tiden och sedan i evigheten.

TREDJE BÖNEN

Låt din vilja ske på jorden så som i himlen.

Vad betyder det?

Guds goda, nådiga vilja sker väl utan vår bön, men vi ber i denna bön att den skall ske också hos oss.

Hur går det till?

Det sker när Gud förhindrar alla lömska planer och allt ont uppsåt, som djävulen, världen och vårt eget kött har, och som inte vill låta hans namn bli helgat och hans rike komma. Det sker när Gud stärker och behåller oss fasta i sitt ord och i tron intill vår död. Det är hans nådiga och goda vilja.

FJÄRDE BÖNEN

Ge oss i dag det bröd vi behöver.

Vad betyder det?

Gud ger väl dagligt bröd också utan vår bön åt alla onda människor. Men vi ber i denna bön att han låter oss inse det och med tacksamhet ta emot vårt dagliga bröd.

Vad är då dagligt bröd?

Allt som hör till livets uppehälle och nödtorft, såsom mat, dryck, kläder, skor, hus, hem, jord, boskap, pengar, egendom, god make, goda barn, goda medarbetare, god och trogen överhet, gott styre, gott väder, fred, hälsa, måttfullhet och ärbarhet, goda vänner, trofasta grannar och liknande.

FEMTE BÖNEN

Och förlåt oss våra skulder, liksom vi har förlåtit dem som står i skuld till oss.

Vad betyder det?

Vi ber i denna bön, att Fadern i himlen skall bortse från våra synder och inte avfärda vår bön på grund av dem. För vi är inte värda något av det vi ber om och har heller inte förtjänat det utan vi ber att Gud vill ge oss allt av nåd. Vi syndar dagligen mycket och förtjänar inget annat än straff men för egen del vill vi verkligen av hjärtat förlåta och gärna göra gott mot dem som gör oss illa.

SJÄTTE BÖNEN

Och utsätt oss inte för prövning

Vad betyder det?

Gud frestar visserligen ingen, men vi ber i denna bön att Gud skall beskydda och bevara oss, så att djävulen, världen och vårt eget kött inte bedrar och förför oss till otro, förtvivlan och andra stora synder och laster. Vi ber att vi, om vi blir anfäktade av dem, till sist vinner och behåller segern.

SJUNDE BÖNEN

utan rädda oss från det onda.

Vad betyder det?

Vi ber sammanfattande i denna bön, att Fadern i himlen befriar oss från allt ont till kropp och själ, egendom och anseende och att han en gång, när vår sista stund kommer, förunnar oss ett saligt slut och av nåd tar oss från denna jämmerdal till sig i himlen.

Amen

Vad betyder det?

Det betyder att jag skall vara förvissad om att sådana böner tilltalar Fadern i himlen och att han hör dem. Han har själv befallt oss att be så och har lovat att han skall bönhöra oss. Amen, amen, det vill säga: Ja, ja, så skall det ske.

Jesu dop

Fjärde huvudstycket

Dopets sakrament

I

Vad är dopet?

Dopet är inte bara vanligt vatten, utan det är det vatten som är omfattat av Guds uppdrag och förenat med Guds ord.

Vilket är då detta Guds ord?

Vår Herre Jesus Kristus säger i slutet av Matteus evangelium: »Gå därför ut och gör alla folk till lärjungar: döp dem i Faderns och Sonens och den heliga Andens namn« (MATT 28:19)

II

Vilken är dopets gåva eller nytta?

Dopet ger syndernas förlåtelse, befriar från död och djävul och ger evig salighet åt alla som tror på det som Guds ord och löfte säger.

Vilket är Guds ord och löfte?

Vår Herre Jesus Kristus säger i slutet av Markus evangelium: »Den som tror och blir döpt skall räddas, men den som inte tror skall bli dömd« (MARK 16:16).

III

Hur kan vatten göra så stora ting?

Vatten gör naturligtvis ingenting i sig, utan Guds ord som är med och i vattnet, och tron som litar på detta Guds ord som är förbundet med vattnet. Utan Guds ord är vattnet enbart vatten och inget dop, men med Guds ord är det ett dop, det vill säga ett nåderikt livets vatten och ett bad till ny födelse i den heliga Anden, så som sankt Paulus säger i Titusbrevets tredje kapitel: »Men när Guds, vår frälsares, godhet och kärlek till människorna blev uppenbara räddade han oss – inte därför att vi gjort några rättfärdiga gärningar utan därför att han är barmhärtig – och han gjorde det med det bad som återföder och förnyar genom den heliga Anden. Genom Jesus Kristus, vår frälsare, har han låtit Anden strömma över oss, för att vi genom Guds nåd skall bli rättfärdiga och, så som det är vårt hopp, vinna evigt liv. Det är ett ord att lita på« (TIT 3:5-8).

IV

Vad betyder ett sådant dop i vatten?

Det betyder att den gamla människan i oss genom daglig ånger och bot skall dränkas och dö med alla synder och

onda begär. I stället skall en ny människa dagligen träda fram och uppstå. Hon skall leva evigt i rättfärdighet och renhet inför Gud.

Var står det skrivet?

I Romarbrevets sjätte kapitel skriver sankt Paulus: »Genom dopet har vi alltså dött och blivit begravda med honom för att också vi skall leva i ett nytt liv, så som Kristus uppväcktes från de döda genom Faderns härlighet« (ROM 6:4).

HUR MAN SKALL LÄRA VANLIGT FOLK ATT BIKTA

Vad är bikten?

Bikten består av två delar. Den ena innebär att man bekänner synderna. Den andra innebär att man tar emot förlåtelsen av den som hör bikten såsom av Gud själv och inte tvivlar på detta utan fullt och fast tror att synderna därigenom är förlåtna av Gud i himlen.

Vilka synder skall man då bekänna?

Inför Gud skall vi bekänna oss skyldiga till alla synder, också dem som vi inte vet om, så som vi gör i Herrens bön. Men inför den som hör bikten skall vi enbart bekänna de synder som vi vet om och känner i hjärtat.

Vilka är de?

Betrakta i ljuset av de tio buden din egen plats bland människor, om du är far, mor, son, dotter, husbonde, matmor eller tjänare: Har du varit olydig, opålitlig, lat, vred, oanständig eller stridslysten? Har du vållat någon lidande med ord eller gärningar? Har du stulit, varit försumlig, varit vårdslös eller vållat skada?

Var snäll och lär mig hur man i all korthet biktar sig!

Så skall du säga till den som tar emot bikten:

»Jag ber dig att höra min bekännelse och för Guds skull tillsäga mig förlåtelsen.«

»Låt höra!«

»Jag, stackars syndare, bekänner alla mina synder inför Gud. Särskilt bekänner jag inför dig att jag är en tjänare, tjänsteflicka etc., som tyvärr är opålitlig i min tjänst åt min husbonde. Det händer att jag inte alltid gjort vad han beordrat mig att göra. Jag har förargat honom, har fått honom att förbanna mig, har varit försumlig och har åstadkommit skada. Jag har också med ord och gärningar varit oförskämd, har grälat med mina kamrater, har klagat på och förbannat min matmor etc. Allt detta är jag ledsen över och ber om nåd; jag vill bättra mig.«

En husbonde eller matmor säger så här:

»Särskilt bekänner jag inför dig att jag inte på ett ansvarsfullt sätt har fostrat mitt barn, tjänstefolk och min maka/make till Guds ära. Jag har svurit, har varit ett dåligt exempel genom oanständiga ord och gärningar, har skadat min granne och baktalat honom, har sålt för dyrt och lämnat ut falsk och ej fullgod vara.«

Här kan övrigt tas upp som han/hon har gjort mot Guds bud och mot sina medmänniskor genom att svika sin kallelse.

Men den som inte besväras av sådana eller värre synder, skall inte bekymra sig, söka efter eller tänka ut ytterligare synder och därmed göra bikten till en plåga. Berätta istället om en eller två synder som du vet om. »Särskilt bekänner jag att jag har svurit en gång, att jag en gång haft ett ohyfsat språk, en gång försummat det ena eller det andra« etc. Låt detta vara nog.

Men vet du inte med dig någon synd (vilket väl ändå är omöjligt) så nämn då ingen särskild utan ta emot förlåtelsen vid den vanliga syndabekännelsen, som du riktar till Gud inför den som hör bekännelsen.

Därpå skall den som tar emot bekännelsen säga:

»Må Gud vara dig nådig och stärka din tro. Amen.«

Säg:

»Tror du också att min förlåtelse är Guds förlåtelse?«

»Ja, det gör jag.«

Därefter säger den som tar emot bikten:

»Det skall ske dig så som du tror. Och på vår Herres Jesu Kristi befallning förlåter jag dig dina synder i Faderns och Sonens och den heliga Andens namn. Amen. Gå i frid.«

De som ändå har svåra samvetskval eller är bedrövade och anfäktade kan bli tröstade och väckas till tro genom att få höra fler bibelord. På detta sätt bör vanligt folk kunna bikta sig.

Den uppståndne

Femte huvudstycket

Altarets sakrament

I

Vad är altarets sakrament?

Det är vår Herres, Jesu Kristi sanna kropp och blod, i brödet och vinet. Kristus har själv instiftat det åt oss kristna till att äta och dricka.

Var står det skrivet?

De heliga evangelisterna Matteus, Markus och Lukas samt sankt Paulus skriver: »Den natt då han blev förrådd tog han ett bröd, tackade, bröt det och gav åt lärjungarna och sade: Tag och ät. Detta är min kropp som blir utgiven för er. Gör detta till min åminnelse. Likaså tog han kalken, tackade, gav åt lärjungarna och sade: Drink av den alla. Denna kalk är det nya förbundet genom mitt blod, som blir utgjutet för många till syndernas förlåtelse. Så ofta ni dricker av den, gör det till min åminnelse.«

II

Vilken nytta har då detta ätande och drickande?

Nyttan klargörs för oss i orden »för er utgiven« och »utgjutet till syndernas förlåtelse«. Det betyder att vi genom dessa ord i sakramentet får syndernas förlåtelse, liv och salighet. För där syndernas förlåtelse är, där är också liv och salighet.

III

Hur kan kroppsligt ätande och drickande ha en sådan kraftig verkan?

Ätande och drickande åstadkommer naturligtvis ingenting i sig, utan orden som står här, »för er utgiven« och »utgjutet till syndernas förlåtelse«. Dessa ord är tillsammans med det kroppsliga ätandet och drickandet huvudsaken i sakramentet. Den som litar på dessa ord har vad de säger och lovar, nämligen »syndernas förlåtelse«.

IV

Vem tar då emot detta sakrament värdigt?

Att fasta och förbereda sig kroppsligt är i och för sig en god yttre ordning. Men värdig och väl förberedd är den som litar på orden »för er utgiven« och »utgjutet till syndernas förlåtelse«. Den som däremot inte litar på dessa ord eller tvivlar är inte värdig och förberedd. Ordet »för er« fordrar först och sist troende hjärtan.

Dagliga böner

MORGONBÖN

Jag tackar dig, min himmelske Far, genom Jesus Kristus, din älskade son, för att du i natt har beskyddat mig för all skada och farlighet. Jag ber dig, att du också under denna dag vill beskydda mig för synder och allt ont, i mitt liv och i mina handlingar. Jag överlämnar mig med kropp och själ och allt vad jag har, i dina händer. Låt din heliga ängel vara med mig, så att den onde fienden inte får makt över mig. Amen.

AFTONBÖN

Jag tackar dig min himmelske Far, genom Jesus Kristus, din älskade son, för att du nådigt har beskyddat mig i dag. Jag ber dig att du förlåter mig alla mina synder, allt som jag har handlar orätt och att du beskyddar mig med din nåd denna natt. Jag överlämnar mig med kropp och själ och allt vad jag har, i dina händer. Låt din heliga ängel vara med mig, så att den onde fienden inte får makt över mig. Amen.

BORDBÖNER

Före måltiden

Allas ögon är vända mot dig,
och du ger dem föda i rätt tid.
Du öppnar din hand
och stillar allt levandes hunger. (PS 145:15f)

Vår Fader...

Herre Gud, himmelske Far,
välsigna oss och dessa dina gåvor,
som du frikostigt ger oss,
genom Jesus Kristus, vår Herre. Amen.

Efter måltiden

Tacka Herren, ty han är god,
evigt varar hans nåd.
Han ger bröd åt allt levande,
han ger föda åt djuren,
åt korpens skrikande ungar.
Han gläder sig inte åt stridshästarnas kraft
och soldaternas snabba steg.
Nej, Herren älskar de gudfruktiga,
dem som hoppas på hans nåd.
(PS 106:1; 136:25; 147:9-11)

Vår Fader...

Vi tackar dig, Herre Gud Fader, genom Jesus Kristus,
vår Herre, för alla dina välgärningar, du som lever och
regerar i evighet. Amen.

Sökvägar och ledtrådar

*Reflektioner kring arbetet med att översätta
Martin Luthers lilla katekes*

MARGARETA BRANDBY-CÖSTER

Viktiga texter på främmande språk behöver hela tiden nyöversättas för att kunna läsas allteftersom tiden och språket förändras. Bibeln har till exempel fortlöpande översatts och för inte så länge sedan fick vi i Sverige vår senaste bibelöversättning, *Bibel 2000*. Översättningar skall vara korrekta, skall ge oss del av ursprungliga sammanhang och tankevärldar och skall avspegla ett levande svenskt språk. De skall på så sätt ge oss del av texter, som vi bör kunna bli delaktiga av även om vi inte kan grundspråket.

Martin Luthers text i *Lilla katekesen* från 1529 är konkret, enkel, saklig och rakt på sak. Det har vi försökt få fram. Luthers undervisning är ofta mer pastoral och förkunnande än belärande. Hans samhälle är tydligt patriarkalt och hierarkiskt. Den patriarkalism som ryms i Luthers och 1500-talets synsätt ingår i ett annat tankemönster än vårt eget och är därför också annorlunda än vår tids patriarkalism. Men - också inom 1500-talets samhällseliga ramar finns det företeelser och relationer, vad gäller kristen tro, som är aktuella idag och det är därför som Luthers lilla katekes har ett ärende till oss i varje tid.

Vill man läsa katekesen och försöka förstå dess ärende – förkunnelse och kristen undervisning – kan det vara fruktbart att stanna vid några företeelser i det tänkesätt, som präglar boken och Luther och som gett anledning till funderingar under översättningsarbetet. Kanske kan då dessa »sökvägar och ledtrådar« bli utgångspunkt för samtal i våra församlingar.

BÅDE – OCH, EN GRUNDBULT HOS LUTHER

Entydigheten betraktas ofta som eftersträvansvärd i våra mänskliga sammanhang. *Antingen – eller* är det som gäller. *Antingen* är man glad eller ledsen, ond eller god, modig eller feg. Men själva livet är mer dubbelt och mångskiftande än så. Vi behöver både arbete och vila, både självständighet och gemenskap. Det inser vi alla. Men det finns en dubbelhet som är mer svårsmält, nämligen den dubbelhet som kan se ut att fungera själv-motsägande. Inte kan väl till exempel frihet och ofrihet samsas, lika litet som död och liv kan det? Upphäver inte friheten ofriheten och utesluter inte livet döden? Det tycks alltså finnas ett harmoniserande *både – och*, och ett spänningsfyllt *både – och*. I Luthers värld handlar *både – och* framför allt om ett spänningsförhållande, rent av om polaritet.

Luthers *både – och* förenar märkligt nog motsatser, gör skillnader tydliga och skapar samtidighet. Allt på en gång. *Både – och* betyder därför inte å ena sidan och å andra sidan utan betyder samtidigt. Det finns ett berömt latinskt *simul* hos Luther, som just betyder samtidigt.

Han talar till exempel om att människan både är syndare och rättfärdig – samtidigt (simul) syndare och rättfärdig. Det handlar alltså inte om ett *först – sedan* utan om ett *både – och*. Som syndare är människan rättfärdig, därför att Gud gör syndaren och den gudlöse rättfärdig. Och fler *både – och* finns hos Luther: Bokstav och ande, lag och evangelium, en dold och en uppenbar Gud, Gud och djävul, tro och gärningar, osv. Allt detta måste förstås som motsatser, som på en gång är skilda åt och hålls samman. När det därför i katekesen talas om att »frukta och älska Gud«, så tänker vi kanske spontant: Det måste väl ändå handla om det ena eller det andra? Jag återkommer till detta litet längre fram, för så enkelt är det inte!

I grunden har hela Luthers tänkande om samtidigheten att göra med att människan alltid samtidigt befinner sig i en relation till Gud och till medmänniskan. Dessa relationer är olika men hör oupplösligt ihop. De är inte heller valbara. Alla Luthers förklaringar till buden håller därför fast detta sammanhang. Vi skall frukta och älska Gud, det vill säga lita på att vi hör hemma i relationen till Gud och just därför skall vi vända oss utåt mot våra medmänniskor och hålla fast relationen till dem på ett frimodigt och trofast sätt. Denna dubbla relation till Gud och till människor kommer vi att möta rakt igenom den *Lilla katekesen*.

Att samtala om:

Hur påverkar det oss som människor att livet framställs som entydigt och att vi människor lätt betraktas som starka *eller* svaga, innanför *eller* utanför, kapabla *eller* odugliga?

Försök ge exempel på vad Luthers tal om samtidighet kan betyda.

Varför kan det vara viktigt att hålla samman det till synes oförenliga, till exempel frihet och ofrihet?

NY KOMMUNIKATIONSPLATTFORM!

Martin Luther (1483–1546) var en begåvad, svårmodig, glad och musikalisk människa – allt på en gång. Alla dessa sidor hos honom har haft betydelse för det som har blivit bestående i hans verk. Dessutom: På Luthers tid inträffade något mycket revolutionerande, som vi kanske bara kan förstå om vi tänker på vad vi gjorde innan internet blev en verklighet i våra liv, för cirka femton år sedan! Det var då vi inte längre bara kunde se och höra vad som hände i hela världen just när det hände, som ju radio och tv gett oss möjlighet till. Nej, plötsligt kunde vi – snabbt som blixten – kommunicera med varandra via mail, var vi än befann oss i världen.

Något lika revolutionerande inträffade strax innan Luther framträdde som offentlig person, genom att boktryckarkonsten uppfanns och fick sitt genombrott. Man fick alltså en helt ny »kommunikationsplattform«!

Plötsligt kunde man sprida en och samma text i stor mängd och plötsligt kunde man fabricera flygblad som spreds snabbt. Frågan är om reformationen kunde ha genomförts på det sätt som skedde utan denna nya möjlighet!

Tidigare hade muntligheten varit helt bestämmande och hade på ett avgörande sätt påverkat människors förhållningssätt. Alla som till exempel fick del av budskap fick det muntligt och oftast tillsammans med andra, som i kyrkan. Nu kunde var och en läsa texter och få ta del av budskap, som man tidigare tagit del av tillsammans och av någon som förmedlade det. Denna möjlighet till individuell läsning drev oss senare – under och efter upplysningstiden – in i den individualism som präglar oss idag och som på många sätt gör det svårt för oss att förstå det gemensamhetstänkande som bestod i, att relationen till någon som berättade för andra, var en grund för språkligt tilltal och förståelse.

Att samtala om

Hur påverkas du själv av att höra något tillsammans med andra eller att läsa något för dig själv?

Hur påverkas vi av att få ett tilltal av en levande människa istället för att få ett besked per brev?

Var finner vi drag av muntlig kultur idag, mitt i allt det skriftligt präglade?

LUTHER – EN EXISTENTIELL BIBELTEOLOG

Martin Luther var teolog och bibelforskare. Det finns många sådana också idag. Men Luther var också kristen och det var han inte vid sidan av att vara teolog. Idag

säger många teologer att forskning är en sak, religion är en annan sak och möjligtvis kan detta kombineras. Man kan välja att som forskare också vara kristen, men då vid sidan av att vara forskare. För Luther såg sambandet annorlunda ut. Luther hade teologin som sitt yrke, han var kunnig och gjorde stora insatser som teolog, inte minst genom att översätta bibeln till tyska för första gången. Men hans yrkesverksamhet handlade samtidigt om honom själv inför Guds ord. Det fanns alltså för Luther inget problematiskt med att söka förstå teologin och bibelns ord *och* att förstå sig själv i förhållande till Gud. Också här finns en samtidighet! Luther arbetade sakligt som teolog men han ställde inte sig själv utanför den uppgift som var teologens.

Därför kan Luther, i en av sina föreläsningar 1543 över Psaltaren, säga (WA 3;12, 2-4) om förståelsen av bibeln: »I den heliga Skrift är det bäst att skilja Ande från bokstav, det är det som verkligen gör en till teolog. Och av den heliga Anden ensam har kyrkan denna förmåga och inte av något mänskligt förnuft.«

Genom kyrkans historia har man ofta talat om att bibeln för en kristen bara kan läsas på ett sätt, nämligen i »frälsningsavsikt«. Det betyder inte att man inte kan beforska bibelns ord och sammanhang, men det betyder att man som kristen inte kan fästa sig vid de tryckta orden utan att hållas fast vid den relation till Gud och Kristus, som bibeln uppenbarar. Det handlar alltså om att förstå att en gammal text, som bibelns, är ny när den talar just till mitt liv. Så i allt som Luther arbetar med teologiskt finns den frågan med: Vad betyder detta för mig?

Också i den gigantiska uppgift som översättningen av hela bibeln till tyska innebar, satte Luther in hela ex-

istensen. Det handlade om språk, tro och om tillgänglighet. Så många som möjligt skulle på tyska, på sitt eget modermål, kunna förstå och därmed kunna ta till sig bibelns ord som ett förkunnelse- och löftesord. För att bibelordet skulle kunna uppfattas skriver Luther i *Öppet brev om översättning* något som ofta citeras om hans metodik:

»Man får inte fråga bokstäverna i latinet hur man ska tala tyska, ... utan man ska fråga mor i huset, barnen på gatan, gemene man på marknadstorget och skåda dem i munnen när de talar och sen översätta därefter. Då förstår de, och då märker de att man talar tyska med dem.«

När det gäller bibeln kan man säga, att bibelns ord inte var valbara ord för Luther och att Gud egentligen aldrig är en valbar Gud för oss kristna. Tror vi på Gud, så tror vi inte att vi väljer att tro på Gud utan vi litar på att vi är skapade av och fasthållna och räddade av en Gud, som aldrig släpper sitt grepp om oss. Att lita på det är att vara *rättfärdiggjord genom tron*, det som är summan av kardemumman i Luthers teologi.

Att samtala om

På Luthers tid fanns det – trots boktryckarkonsten – inte böcker för var man. Vad betyder det för vår syn på bibeln, att den är en bland oändligt många böcker idag?

Vad får det för konsekvenser om ens tro innebär ett fasthållande i en relation som man inte kan välja eller om den är lika valbar som ostarna i mataffärens ostdisk?

Finns det någon poäng med Luthers sammanhållande av teologiskt arbete och den kristna tron? Skulle det kunna finnas någon nackdel med detta?

DU SKALL, DU SKALL INTE ...

Skall den kristna tron verkligen lägga bördor på oss människor? Handlar den kristna tron om moral, »du skall, du skall inte ... «? Nej, vår kristna tro förkunnar att Gud räddar oss till liv. Men det liv som vi räddas till måste vi leva inför Gud och tillsammans med andra. Så trots att till exempel de tio buden i gamla testamentet inte hör till den kristna tron, så hör de till det liv som vi är räddade till och som vi alla skall leva med varandra. Vi lever med hjälp av moralen som en protes, som någon har sagt, eftersom våra liv är ganska haltande vad godhet anbelangar. Därför finns buden med som hjälpmedel i *Lilla katekesen*.

Buden kan ju dock tyckas begränsa oss människor – »du skall, du skall inte ... «. När man därför vill befria sig från just begränsningar, ansvar och plikt skyller man ofta på »en luthersk pliktmoral« och säger att vi har »Luther på axeln«. I själva verket har alla buden friheten och befrielsen som förutsättning. Det visste Luther. Går vi nämligen till andra Mosebok där budorden står, så är friheten förutsättning för dem alla. Kapitel 20 inleds: »Detta är vad Gud sade: Jag är Herren, din Gud, som förde dig ut ur Egypten, ut ur slavlägret. Du skall inte ha andra gudar ... « I några utgåvor av *Lilla katekesen* från 1531 och 1558 är det första budet vidgat till att omfatta

också denna inledning till buden. Det är bara den befriade människan som kan bindas i ansvar till andra människor. Den förslavade människan är inte fri att tjäna. Om detta kan man läsa mer i Luthers lilla skrift *Om en kristen människas frihet*.

Förutsättningen för att det är viktigt att göra vissa saker och att avhålla sig från andra är, att den som blir tilltalad är fri att välja. Den som är förslavad har inte denna frihet. Den förslavade människan sätts att göra vad slavägaren vill och slaven kan inte själv ta ställning. Så var det för Israels folk som slavar i Egypten. När de fick sin frihet och vandrade i öknen, visade det sig att deras frihet och deras bristande tålmod kunde få dem att välja kortsiktigt och egoistiskt istället för långsiktigt utifrån vilan i Gud och omsorgen om nästan. Detta kan vi läsa om i 2 MOS 32. Istället för att vänta tills Mose kommer med Guds bud från Sinai berg, säger folket till Moses bror Aron: »Gör oss en gud som kan gå framför oss ... « Så tillverkar man en guldkalv och dyrkar den som sin gud! Tålmodet och tilliten till vilan i Gud räckte inte till. Märkligt nog gör vi alla så! Vi har inte tålmod och tillit nog att vila i Gud. Vi skapar själva våra gudar.

Guds bud ger oss människor möjligheten att använda vår frihet till att låta oss knytas till Gud, som vår livgivare och till vår nästa, som vi skall dela livet med. Därför dessa »du skall, du skall icke ... ». Friheten är budens förutsättning.

Att samtala om

Diskutera vad frihet egentligen är. Samtala om den individualism som präglar oss idag. Kanske förenar den oss med Luther, som ibland har kallats »de personliga pronominas teolog«. Han talar ständigt om att »du skall«, »jag tror«, »för mig« osv. Samtidigt är relationerna viktiga för honom, relationen till Gud och till vår nästa. Hur upptäcker vi individualismen och relationerna i katekesen?

Historikern E. G. Geijer (1783–1847) skrev att det finns »intet jag utan ett du«. Den danske teologen N. F. S. Grundtvig (1783–1872) sa att »jag är inte fri om inte du är det«. Den tyske filosofen Martin Buber (1878–1965) blev känd för sin »jag–du«-filosofi. Var går gränsen mellan individualism och isolering? Kan plikt vara något positivt? När, i så fall?

Alla buden har påbud eller förbud som innehåll. För vems skull? Vad händer om vi inte tar dessa påbud och förbud på allvar?

ATT FRUKTA OCH ÄLSKA

»Vi skall frukta och älska Gud« Så inleds Luthers förklaringar till buden. Men kan man verkligen behålla ett ord som »frukta«? Ger det någon mening? Låt oss se vad det handlar om egentligen.

Det ord som på hebreiska betyder frukta eller vara rädd för, heter *jara'*. I gamla testamentet översätts det ordet i *Bibel 2000* för det mesta med *frukta*, när det handlar om relationen till Gud. När det handlar om att inte frukta människor, situationer eller faror, då används *var inte rädd*. Samma hebreiska ord används alltså i båda fallen, men översätts på olika sätt. Intressant!

När det talas om att *frukta Gud* så nämns ofta samtidigt att *lita på Gud*, precis som i Luthers förklaring till första budet: »Vi skall frukta, älska och lita på Gud över allt annat ... «

Några exempel, också från gamla testamentet, där det talas om gudsfruktan:

5 MOS 6:13 - Herren, din Gud, *skall du frukta*, honom skall du tjäna, och vid hans namn skall du svära.

JOB 6:14 - Den som sviker sin nästa i nöd har upphört att *frukta* den Väldige.

PS 67:8 - Gud välsignar oss, och hela jorden skall *frukta* honom.

Även inledningen till ordningen för vår nuvarande Söndagsgudstjänst innehåller ordet *frukta* genom att citera Psaltaren: »Stora och underbara är dina verk, Herre Gud, du allsmäktige ... Vem skulle inte frukta dig och prisa ditt namn? ... «

Nu uppstår naturligtvis frågan: Hur kan vi frukta någon som vi samtidigt skall älska och lita på? Ja, då kan vi ana att *frukta* innebär något annat än att vara rädd för, eftersom, som det står i Nya testamentet (1 JOH 4:18): »Rädsla finns inte i kärleken, utan den fullkomliga kärleken fördriver rädslan, ty rädsla hör samman med straff, och den som är rädd har inte nått kärlekens fullhet.«

Idag tänker vi ofta att var och en är herre över sitt eget liv, bara vi väljer rätt och handlar smart. Men innebörden i att frukta Gud handlar om att inse att vi inte förfogar över Gud eller livet. Trots att vi kan göra våra begränsade val medan vi lever så råder vi inte över livet. Det är just när vi försöker förfoga över livet, som det bokstavligt talat går åt helvete! En sådan förfoganderätt har vi tolkat in i orden i 1 MOS 1: 26-28, där det står talas om att människans uppgift är att härska över »havets fiskar, himlens fåglar, boskapen, alla vilda djur och alla kräddjur som finns på jorden«. Men vi har alltså tagit oss rätten att förfoga över allt detta, som om vi hade den yttersta makten i livet. Att härska över betyder istället att inte förfoga över men ha ansvar för, använda med respekt, ha omsorg om.

Vad är det då vi gör när vi fruktar Gud? Vad är innebörden i ordet *frukta*, när det står i relation till Gud? För visst har kyrkan genom århundradena, inte bara förkunnat räddning och befrielse utan också skapat just rädsla hos dem som lyssnat till hennes budskap. Men – om nu inte fruktan betyder att krypa ihop i rädsla utan innebär att man samtidigt skall älska den man fruktar, då måste fruktan handla om att ha en relation till någon, vars makt man är beroende av och samtidigt trygg hos.

Vi är alltså beroende av Gud som vi kan älska, tjäna och lita på men som samtidigt har makt över oss. Vilken makt har då Gud i våra liv? Jo, makten att råda över våra liv, att hålla våra liv i sin hand och att vara den som förfogar över våra liv på ett sätt som vi själva inte gör. En Gud som är sådan får vi alltså frukta. Vi får alltså lita på Gud utan att vara rädda. I denna tillit ligger då också att vi är i Guds hand även när vi inte förstår hans

vilja. Vi känner det från Herrens bön: »Ske din vilja ... «

Idag talas det ibland i teologiska sammanhang om att Gud alltid är »större«. Kanske är detta ett sätt att uttrycka vad bibeln och Luther menar med att *frukta* Gud. Den danske teologen Jakob Wolf skriver i sin bok *Jobs tårer* sid. 50, från 2009 (min övers.):

Det är en oerhörd självklarhet att det visserligen är mycket som jag har makt eller inflytande över; men det är långt mer som jag inte har makt eller inflytande över. Min vanmakt är ojämförligt mycket större än min makt. Jag är vanmäktig i förhållande till de mest avgörande händelserna i mitt liv, min födelse, min död, kärleken, och inte nog med det, den makt jag har, bygger på en makt som jag inte har. Min makt är beroende av att jag är född och lever och upprätthålls av krafter och energi som kommer till mig utifrån. Min vanmakt är så stor och uppenbar att man lätt kan förbise den. Det är ofta så, att det som är mest självklart och påtagligt, är det som lättast kan förbises. Jag lägger inte märke till ljuset eftersom det är för uppenbart och eftersom jag ser med ljuset. På motsvarande sätt ser jag inte min vanmakt eftersom den är närvarande överallt och jag lever av den.

Eftersom vi uppmanas att älska Gud och lita på honom så måste det innebära att vi kan lita på att Guds makt är till för vår skull, också när vi inte förstår Guds mening.

Av det skälet översätter vi tyskans *fürchten* och latinets *timere* till svenskans *frukta*. Vi får lita på, att den som ytterst förfogar över vårt liv har vårt bästa för ögonen och håller världen och livet uppe med sin kärlek, både när vi förstår och bejakar det och när vi ingenting förstår och anklagar Gud för det, något som vår trygghet

hos Gud också ger utrymme för. När vi inte ser Guds mening, när den är gömd för oss, kan vi tala om att Gud är »fördold« (Deus absconditus). Denna gömde Gud får vi dock lita på eftersom vi har sett hurdan han är när han visar sig tydligt för oss (Deus revelatus), nämligen i Jesus Kristus.

Att samtala om

Hur ser du på detta med att frukta och älska Gud? Diskutera sammansättningen *frukta-älska-lita på*.

Kan man på samma gång frukta och inte vara rädd?

Finns det något bättre ord att använda än »*frukta*« – något ord som har samma innebörd vad gäller relationen till Gud? Då måste man också tänka in att »*frukta*«, här står tillsammans med »*älska*«. Eller kan man idag inte, som när Luther skrev detta, använda ett så kortfattat uttryck som ändå får sagt det hela?

Fundera kring detta med vår makt och vår vanmakt? Hur ser vi på proportionerna mellan dessa storheter i våra liv?

BUDENS SAMMANFATTNING – ALLVAR OCH OMSORG

När Luther har förklarat alla buden frågar han vad Gud säger om alla dessa bud. Luther hänvisar till 5 MOS 5: 9-10:

Jag är Herren, din Gud, en Gud *som brinner av iver* (vår kurs.) och som låter straffet för fädernas skuld drabba barnen intill tredje och fjärde led när man hatar mig men visar godhet mot tusenden när man älskar mig och håller mina bud.

Sedan förklarar Luther vad han menar med detta:

Gud hotar att straffa alla som överträder dessa bud. Därför skall vi frukta hans vrede och inte handla mot dem. Gud lovar dock nåd och allt gott åt alla som håller sådana bud. Därför skall vi alltid älska honom, lita på honom och gärna handla efter hans bud.

Först något om bibelcitatets uttryck »*brinner av iver*«: Det hebreiska ordet är *kana'*. *Bibel 2000* översätter det med svartsjuk, liksom på andra ställen med samma ord. Tidigare stod det en nitälskande Gud. Nitälskan har som synonymer »brinnande iver, nit, månhet, omsorg, kärlek«. Svartsjuka är en variant av kärlek, en kärlek som är misstänksam och som vakar över den älskade. Luthers tyska har »eiferiger«, alltså nitisk, ivrig, och detta översätter vi med *som brinner av iver* och frångår alltså här *Bibel 2000*. Istället för »försmär« från *Bibel 2000* använder vi, med Luthers översättning, »hatar«. Motsatsparet som beskriver Guds kärlek är därför *hata – älska* (ty. *hassen – lieben*). Därmed skärps den brinnande iveren i Guds omsorg.

Nu något om varför denna sammanfattning av buden finns med: Varför använder Luther detta starka bibelord om brinnande iver och en straffande Gud för att förklara buden? Skulle man inte kunna ta bort det här stycket? Vi

väljer att behålla det eftersom det utgör en klangbotten för Luthers tolkning av buden och lagen och för att vi skall kunna förstå hans enträgna förkunnelse av Guds omsorg och kärlek som nåd och gåva.

I *Stora katekesen*, som också utkom 1529, utlägger Luther tydligare varför han vill hänvisa till detta bibelord. Här tar han upp det redan i förklaringen till det första budet och skriver om orden i 5 MOS 5: 9-10 (*Svenska kyrkans bekännelseskriter*, sid. 394):

Ehuru väl dessa ord ha avseende på alla buden – såsom vi senare skola höra – så äro de dock fogade just till detta huvudbud, såsom det ju ock framför allt ligger vikt därpå, att man har ett riktigt huvud. Ty där huvudet ger riktig anvisning, där måste också hela livet gå i rätt riktning, och tvärtom. Så må du då av dessa ord lära, huru vred Gud är på dem, som förlita sig på något annat än honom, och tvärtom huru god och nådig han är gentemot dem, som tro och förtrösta på honom av hela sitt hjärta. ... Men huru skrämmande än dessa hotelser är, så hava vi dock i det löftet en så mycket mäktigare tröst, att de, som hålla sig till Gud allena, kunna vara vissa om att han vill öva barmhärtighet på dem, d. ä. bevisa dem idel godhet och välgärningar, och icke allenast dem utan också deras barn ändå intill tusende och åter tusende.

När så Luther i *Stora katekesen* skall sammanfatta alla buden, återkommer han till bibelordet från 5 Mosebok. Han förklarar, att även om det alltså närmast hör till första budet så ”har det dock avseende på alla buden, emedan de samtliga syfta härtill och skola hänföras därpå”. Och han fortsätter (*Svenska kyrkans bekännelseskriter*, sid. 439):

Nu har Gud i dessa ord, såsom förut är sagt, sammanfattat både en vred hotelse och ett vänligt löfte, för att såväl skrämma och varna som locka och beveka oss att mottaga hans ord som gudomliga allvarsord och akta dem högt, alldenstund han själv här klart utsäger, huru stor vikt han lägger därvid och huru strängt han vill vaka däröver Därmed vill han uttala den fordran, att detta allt skall gå av ett sådant hjärta, som fruktar Gud allena och har blott honom för ögonen och som i kraft av denna fruktan avhåller sig från allt, som är hans vilja emot

Luther uttrycker här att vi bara kan leva livet om vi tar emot det som gåva av Gud. När vi själva tar livet då dör vi. Guds bud och vrede är här alltså inte något som står emot människan utan något som uttrycker Guds kärlek till och omsorg om människan. När vi tar emot livet så innebär det i sig en relation till Gud som förser oss med livet. Den nåden, gåvan, får vi använda som omsorg om våra medmänniskor, med hjälp av buden.

Luther sammanfattar alltså buden som den omsorg som Guds kärlek ger oss i och med livet. Litar vi på livets Givare och tar emot livet lovas vi nåd och allt gott. Att ta emot sitt liv eller att själv försöka skapa sitt liv är alltså en skillnad som gör skillnad.

Att samtala om

Allvaret i Luthers förmaning handlar om hur vi bör handskas med livet för att det inte skall förödås eller förspillås. Då kan man fråga sig: På vad sätt kan man föröda livet genom att inte i livet vila i förtröstan på Gud?

Som Luther ser det är förutsättningen för att se och verka för medmänniskorna just att man helt och hållet förtröstar på Gud. Gentemot Gud kan vi alltså ingenting göra, bara lita på att vi är Guds barn, medan vi gentemot våra medmänniskor är fria att handla för deras bästa. Är detta en begriplig tanke?

ÖVERHET, HERRAR OCH UNDERLYDANDE

Första gången problemet med överhet, herrar och underlydande dyker upp i katekesen är i fjärde budet, där det talas om »Eltern und Herrn«, alltså »föräldrar och herrar«. Föräldrar jämställs alltså med herrar, dvs. de som har bestämmanderätt över barn och underlydande i 1500-talets samhälle. Föräldrar och herrar skall man lyda eftersom man då upprätthåller en god och av Gud given ordning i samhället. Så ser Luther på det hela.

Vad beträffar ordet »Herrn«, alltså »herrar«, måste man vid översättningen fatta ett beslut. Ordet uttrycker en tydligt patriarkal och hierarkisk tid, både vad gäller hem och samhälle. Därför ser tänkandet kring överheten på Luthers tid och i vår egen, ut på olika sätt.

Idag tänker vi oss att en chef eller verksamhetsledare får sitt ansvar av en styrelse eller en politisk församling. Tar chefen sitt ansvar är allt i sin ordning, gör hon det inte kan man avsätta henne och då är hon inte längre chef. Att ta sitt ansvar är idag just att vara överhet, med begränsat mandat.

Luther tänkte annorlunda om det givna ansvaret. Att ta sitt ansvar var för honom framför allt att »ta emot

sitt ansvar« av Gud själv och därmed blir till exempel herrarna i landet inte bara överhet utan också tjänare, nämligen Guds tjänare. Återigen står vi inför livets dubbla relationer! Det finns till exempel något i själva fursteämbetet, som inte bara gör fursten till den som har *bestämmanderätt*, utan som samtidigt gör fursten till den som har *tjänandeplikt*. I all överhet finns det alltså något som relativiserar den personliga makten, nämligen den gudomliga styrelsen.

I dag är tiden annorlunda, men vår bundenhet till varandra finns fortfarande, nämligen den bundenhet som borde kunna innebära såväl styrande som tjänande hos dem som har ansvar eller omsorg till uppgift. Det gäller till exempel relationen arbetsgivare–arbetstagare, vårdgivare–vårdtagare eller lärare–elev.

Därför har vi, när vi översatt katekesens »herrar«, kommit fram till, att *dem som har ett ansvar för oss* är ett lämpligt och heltäckande uttryck för den bundenhet, där vi är beroende av andra, som har sina befogenheter reglerade formellt eller i sedvana och som hos Luther benämns som »Herrn«. De skall ta ett ansvar för och ha en omsorg om dem som de »chefar« över men samtidigt vara tjänare åt Gud, som ytterst ger allt ansvar.

Överordnade skulle också gå att använda men då mister man nyansen vad gäller till exempel föräldrar, vårdgivare eller lärare. Nathan Söderblom (1866–1931) skriver i sin inledning till *Martin Luthers lilla katekes, belyst av Nathan Söderblom* från 1926: »Meningen var att prästerna från predikstolen, husbönder och föräldrar, tjänare och barn skulle läsa upp tabellerna högt, *var och en för dem han hade ansvar för* (vår kurs.).« Den som hade ansvar och därmed makt, hade också ett ansvar att

tjäna, att vara behjälplig. Det är därför som det är viktigt att vi visar dem »aktning, tjänar dem, lyder, älskar och sätter värde på dem«.

I avsnittet om bikten kommer översättningsproblemet tillbaka. Där handlar det om att lära det enkla folket att bikta. Det enkla folket är alltså tjänstefolk, tjänare och tjänsteflickor, drängar och pigor, som har husbönder och matmödrar. Det kan vi inte göra något åt eftersom detta är en översättning och inte en omarbetning. Så här har vi genomgående använt beteckningarna husbonde och matmor. Dessa har samma dubbla ansvar av bestämmanderätt och tjänandeplikt som till exempel fursten har, fast inom hushållets sfär.

Att samtala om

Att vi skall förhålla oss med aktning gentemot dem som är våra »Herrn« – som alltså har ett ansvar för oss och som vi därmed är beroende av, beror således på att de inte bara skall bestämma över oss utan också skall ha omsorg om oss, om vi utgår från Luthers tänkande. Då blir frågan: Kan detta ha relevans för oss idag, som anställda, vårdtagare, barn etc. ?

Idag, när vi lever i ett land med demokratiskt styre och tillsätter chefer på begränsade mandat, har vi ju samhällseliga och politiska möjligheter att bedriva kritik gentemot missbruk av ansvar, på ett helt annat sätt än på Luthers tid. Frågan är: Även om vi kan förstå Luthers tänkande, kan vi också acceptera eller förstå våra liv utifrån detta tänkande? Att »chefa« och »serva«, går det att förena?

Och - återspeglas detta dubbla synsätt av bestämmande och tjänande hos dem som idag har fått ta emot uppgiften att vara ledare, att ha ansvar för verksamheter och enskilda?

HAN, HON, DEN, DET – OM GENUSFRÅGAN

Något som ur genusperspektiv kanske är överraskande vad gäller Luthers lilla katekes är, att den var tänkt för undervisning av både pojkar och flickor, både pigor och drängar, både husfäder och husmödrar. Så kom den också att användas i de länder som kom att omfattas av reformationen. Utifrån tanken att varje människa måste få veta var hon har sin plats i tillvaron kom alltså även flickor och kvinnor att få lära sig läsa, något som säkert haft en större betydelse än vi riktigt kan förstå. Alla lärde sig att läsa samma text, lärde sig den till och med utantill, »by heart«, med hjärtat. Alla, hög som låg, man som kvinna, hade därmed i sitt eget hjärta samma tillgång till grunden för livet.

På flera ställen i katekesen dyker själva genusfrågan upp, både som språklig fråga och som socialt fenomen. Är vår nästa till exempel han eller hon? Ja, på svenska är »nästan«, liksom »människan«, självklart hon. Där är vi i Sverige litet speciella. Så vi håller oss till den ordningen här och till de konsekvenser som detta får. I Svenska Akademiens Ordbok anges »nästa« stå i femininum eller i individens genus. Nästan i största allmänhet får alltså här stå i femininum.

Vi kan inte förändra det samhälle som Luther levde och förkunnade i. Men vi kan i bästa fall göra förståeligt vad Luther förkunnade om Guds uppdrag till människan (man och kvinna) i den tid som var hans. Kanske kan det då vara lättare för oss att upptäcka att detta Guds uppdrag lever rakt igenom samhällsliga förändringar. Att vila i Gud och tjäna nästan är ett uppdrag också i ett samhälle av annan struktur än Luthers och inte minst i ett jämställt samhälle behöver människor ta ansvar för och ha omsorg om varandra. Vad det betyder kan Lilla katekesen hjälpa oss att se.

Att samtala om

Kan man över huvud taget hämta något positivt ur en text som utgår ifrån över- och underordning och hela tiden handlar om överordnade och underlydande, om husbönder och tjänsteflickor eller husmödrar och tjänare?

Skulle det kunna vara så, att det inte är de överordnade eller de underlydande som är poängen här, utan det *och* som förbinder dem?

Hur ser alltså relationen ut mellan överordnade *och* underordnade?

Även ojämlika förhållanden innehåller ju ofta en sorts ömsesidighet även om den är reglerad av samhället eller religionen och innebär patriarkala, hierarkiska förhållanden. Kan man ur denna ojämlika ömsesidighet hämta något som är giltigt också i jämlika, ömsesidiga förhållanden, ja, som kanske t. o. m. är grundläggande i allt

som har med relationer att göra? För relationen, det och som förbinder oss människor med varandra, finns ju också i våra jämställda förhållanden.

I HUV'ET PÅ ÖVERSÄTTARNA – STRÖDDA GLIMTAR FRÅN ARBETET!

Att översätta innebär att göra många val. Skall vi skriva si eller så? Det finns många fallgropar. Översättning – i synnerhet av facklitteratur eller poesi – handlar inte bara om språkkunskaper, det handlar i minst lika hög grad om att vara införstådd med ett tänkande, i det här fallet alltså en insikt i det tänkande och sammanhang som Luther levde i.

Vi gör några små nedslag här och var i katekesen, för att dela med oss av hur man som översättare kan resonera för att få fram mening och sammanhang.

Tredje budet

I det tredje budet står det: »Vi skall frukta och älska Gud, så att vi inte föraktar predikan och Guds ord, utan håller det heligt, gärna lyssnar till det och lär av det.«

»Lyssnar« är översatt från tyskans *hören*, alltså höra. Man skulle kunna bevara »hör det och lär av det«, men »lyssna« har idag fått en aktiv och viktig klang, en sådan klang som vi tror att Luther ville få fram. Vi säger att »vi måste lyssna inåt, vi måste lyssna till varandra, till livet, till moder Jord ... «. »Höra« har ibland en annan klang: »Jag hör vad du säger« har blivit ett talesätt som ofta innebär att »jag hör vad du säger men jag struntar

fullkomligt i det!« För att få fram vikten av att höra eller lyssna har vi kommit fram till att lyssna mer anger att detta är viktigt. »Lyssna« ligger närmre ett mer lyhört förhållande till det som sägs.

Fjärde budet

På flera ställen, bl.a. i förklaringen till det fjärde budet, förekommer på tyska *in ehren halten*, alltså hålla i ära. Man kan tänka sig att då skriva detta eller *högakta* eller *visa aktning* eller *respektera*. Först stannade vi inför *respektera*. Det är ju är ett ord vi använder idag och som nog ungefär täcker innehållet i *in ehren halten*. Men - det finns problem kring detta ord också. Att visa respekt är ett uttryck, som inte bara uttrycker hövlighet i största allmänhet utan som idag också används i mer eller mindre fascistiska sammanhang, som i vissa motorcykelgäng eller i extremt patriarkala förhållanden. Positivt kan man säga att detta att respektera handlar om att inse det berättigade i ett förhållande, i detta fall att det finns föräldrar och andra ansvariga som har ansvar för barn, oavsett vad man tycker om det. Till slut fastnade vi dock för *att visa aktning*, som trots att det har en högtidligare ton än *respektera*, ändå inte är belastat på samma sätt utan mer lutar åt att vara aktsam om. I sjätte budet använder vi dock »*respekterar varandra*« eftersom ordet här ingår i en ömsesidighet.

Andra trosartikeln

I förklaringen till andra artikeln står det, att jag tror att jag får »leva med honom i hans rike ... «. På den sjunde

raden hade vi kunnat behålla »leva under« som det har stått i tidigare översättningar. Det hade varit en mer ordagrann översättning (ty. unter), som dessutom hade rimmat med anslaget, att Jesus är Herre (ROM 10:9, 1 KOR 8:6). Men översättningen skall också rimma med det klart uttalade perspektivet underifrån, inkarnationen och utblotelsen (FIL 2). »Leva under« hade dessutom medfört, att accenten för oss (till skillnad från 1500-talsmänniskan) hade hamnat mer på underordningen än på gemenskapen. Just i det sista stycket kommer ju ett föregripande av det framtida till uttryck, där olika former för över- och underordning är upplösta. Därför har vi alltså valt att översätta »leva med honom i hans rike ... «.

Tredje trosartikeln

Anden stavas genomgående med stor bokstav för att markera att det handlar om Guds Ande och inte människans ande.

Bikten

När vi kommer till avsnittet om bikten dyker biktfadern upp. Tyskans »Beichtiger« översätts oftast med biktfader. I den österrikiska psalmboken skriver man *person, som hör bikten*. I den danska psalmboken skriver man *den man skrifftar för*, i konsekvens med att man där kallar bikt för skriftermål. Vi föreslår nu *den som hör bikten* och någon gång *den som tar emot bikten*, som ju är en korrekt översättning samtidigt som man undkommer *biktfader*.

Om man ser till avsnittet om »Påvens makt och överhöghet« i *Svenska Kyrkans Bekännelseskriter*, så finns

där en berättelse om två män som är på en båt och där den ene som är döpt, döper den andre, som sedan ger den förste avlösning, alltså ger honom Guds förlåtelse. Stycket slutar (sid.352): »Härpå ha Kristi ord avseende, då han betygar, att nycklarna äro givna åt kyrkan och icke blott åt vissa personer: ‘Varhelst två eller tre äro församlade i mitt namn etc.’ «

Alltså: Vanligtvis är bikten knuten till prästens ämbete – och prästen kan idag vara både kvinna och man. Men – en döpt medmänniska kan också höra bikten, precis som en döpt medmänniska kan döpa om ingen präst finns till hands. Detta kallar vi numera krisdop. Tidigare sa vi nöddop. En sådan medmänniska inkluderas bättre i *den som hör bikten* men exkluderas om man använder »*bikt-fader*«, som ju har en mer fast och institutionell prägel.

Dopet

På några ställen hänvisas till evangelisterna och till Paulus i förklaringarna till Herrens bön: »Så skriver ... «. Luther talar om »sancti« och »sanctus« utan att lägga en sådan betoning på orden, som de lätt får i en svensk översättning. Ett sätt att tona ner epitetet är att skriva »sankt« utan versal.

Nattvarden

Instiftelseorden har vi återgett så som de står i gällande handbok, alltså så som de också ljuder i gudstjänsten, även om Luthers version är något annorlunda. Luthers avsikt var ju att barn och tjänstefolk skulle känna igen

orden, när de sedan lästes i söndagens högmässa. Denna avsikt skall också göras rättvisa.

I nästa sats står det: »Den som litar på dessa ord har vad de säger och lovar ...«. Uttrycket »säger och lovar« är något starkare än både den tyska och den latinska texten, som har »was sie sagen und wie sie lauten« (vad de säger och hur de låter/ljuder) respektive »quod dicunt ac sonant« (vad de säger och hur de låter/ljuder) men rimmar med texten i övrigt.

Herrens bön

Luther skriver: »Gud vill uppmuntra oss till ...«. Tyskan har »locken«. Tidigare har det stått »med mildhet uppmuntra oss«. Var mildheten kommer ifrån kan vi inte se. Finska katekesen har »uppmuntra» medan den danska har »kalla». Vi stannar för uppmuntra, eftersom vi anar en negativ klang i »locka». Gud vill alltså inte lura oss till något eller locka oss till något som vi inte är med på. Gud vill uppmuntra oss.

Att samtala om

Hur klingar de olika förslagen till översättning i Dina öron?

Är till exempel respektera ett positivt eller negativt ord?

Kan man förstå vad det är att visa aktning?

Hur är sambandet mellan uttrycks sätt och det sammanhang de står i?

Spridda lästips om Luther, tro och lärande i luthersk teologi

Agrell, Göran och Strömmer, Peter *I Luthers fotspår: en resebiografi*. STOCKHOLM : CORDIA, 2010

Aurelius, Carl Axel *Lutherbilder i Sverige. Svenska lutherbilder under tre sekler*. SKELLEFTEÅ: ARTOS 1994.

Aurelius, Carl Axel *Hjärtpunkten: evangeliets bruk som nyckel till Augsburgska bekännelsen*. SKELLEFTEÅ, ARTOS 2003.

Brandby-Cöster, Margareta »Predikans tilltal« i *Luthersk utmaning*, VERBUM 2008.

Brandby-Cöster, Margareta *Att uppfatta allt mänskligt. Underströmmar av luthersk livsförståelse i Selma Lagerlöfs författarskap*. KARLSTAD UNIVERSITY STUDIES, 2001.

Cöster, Henry »Friheten i tvångets katekes« i *Luthersk utmaning*, VERBUM 2008.

Cöster, Henry »... bedriva undervisning... » *Om kyrkans didaskalia*. KYRKOKANSLIET 2009.

Ebeling, Gerhard *Luther. En innføring i hans tenkning*. LAND OG KIRKE/ GYLDENDAL NORSK FORLAG 1978.

- Gerle, Elisabeth, red. *Lutherskutmaning*. VERBUM 2008.
- Grane, Leif *Vision och verklighet. En bok om Martin Luther*. SKELLEFTEÅ: ARTOS FÖRLAG, 1994.
- Lindhardt, Jan *Martin Luther Renæssance og reformation*. NYT NORDISK FORLAG ARNOLD BUSCK, 1982.
- Mellem Djævel og Gud. En bog om Martin Luther*. GEC GAD 1991.
- Luther, Martin »Öppet brev om översättning« (i översättning av Christer Åsberg) i *Detta löfte gäller alla: Företal till Bibeln* med inledning och i översättning av Carl Axel Aurelius. SKELLEFTEÅ: ARTOS 2010.
- Luther, Martin *Detta löfte gäller alla: Företal till Bibeln* med inledning och i översättning av Carl Axel Aurelius. SKELLEFTEÅ: ARTOS 2010.
- Luther, Martin *Om en kristen människas frihet*. STOCKHOLM: DIAKONISTYRELSENS FÖRLAG, 1964.
- Sundkvist, Bernice *Det sakramentala draget i Luthers förkunnelse*. ÅBO: ÅBO AKADEMIS FORLAG 2001.
- Svenska kyrkans bekännelseskrifter*. STOCKHOLM: SKDB, 1957.
- Wingren, Gustaf *Luther frigiven*. GLEERUPS 1970.
- Luthers lära om kallelsen. LUND: GLEERUPS 1942.
- Wingren – Hofsten *En liten katekes*. VERBUM 1983.
- Wolf, Jakob *Jobs tårer*. FORLAGET ANIS 2009.

BILDER

Omslag: *Das Leben*, livet (del av väggmålning)

s 22: *Abends*, i kvällningen

s 28: *Kreuz im Gebirge*, kors i bergen

s 32: *Das Brandopfer von Noah nach der Rettung aus der Sintflut*, Noas brännoffer efter räddningen ur syndaflo den

s 37: *Taufe*, dopet

s 46: *Der Auferstandene*, den uppståndne

© Adi Holzer

Skovbovænget 30, 3500 Værløse, Danmark

holzer@mail.dk

Lilla katekesen

I Lilla katekesen sammanfattar Martin Luther den kristna tron i ett antal huvudstycken. Han knyter medvetet an till en form för undervisning som går tillbaka till kyrkans äldsta tid och som syftade till att skapa medvetna kristna och myndiga församlingar. I sin *Tyska Mässa* från år 1526 säger Luther:

»Jag vet ingen enklare eller bättre uppläggning av en sådan underrättelse eller undervisning än den som gjordes i kristenhetens barndom och som förblivit fram till idag, nämligen (att man tar sin utgångspunkt) i dessa tre stycken: Tio Guds bud, Den apostoliska trosbekännelsen och Vår Fader. I dessa tre stycken står kort och gott nära nog allt som en kristen behöver veta.«

Till dessa tre huvudstycken fogar Luther ytterligare två, om dopets och nattvardens sakrament.